

Barmhartigheid als de goddelijke weg

Hans van Munster, inleiding bij de presentatie van 'Christus zichtbaar maken', beleidsnota diaconie bisdom 's-Hertogenbosch, 18 februari 2005.

I. Het beeld van diakonie bij de buitenwacht.

Het is van groot belang zich te realiseren, dat de ideeën die wij als bestuurders, medewerkers, vrijwilligers, van een diakonale instelling hebben over diakonie, barmhartigheid, werken van barmhartigheid, leven binnen een groter geheel van gedachten, emoties, ervaringen over dezelfde zaken. Ons zelfbewustzijn, ook het zelfbewustzijn van organisaties wordt sterk bepaald door het beeld dat de buitenwacht van ons, van onze diakonie heeft. Vanuit het verleden is er een beeld gegroeid van barmhartigheid in het algemeen, maar ook van al die afzonderlijke katholieke instanties die samen die katholieke diakonie vormen. En die beelden, die verwachtingen, beïnvloeden ons handelen. Een goed ondernemer zal zich rekenschap geven van het imago dat zijn bedrijf heeft en zich persoonlijk inzetten voor de aanpassing van zijn eigen overtuigingen en doelstellingen aan de wereld van verwachtingen waarbinnen hij werkt. Een paar jaar geleden was de gezamenlijke Noord Atlantische marine in opschudding, omdat een Nederlandse Potvis-onderzeeër onbereikbaar geworden was. De schouten bij nacht hadden over het hoofd gezien, dat signalen van welke aard ook niet door vijftig meter diep water heen komen. De onderzeeër lag rustig met zijn buik op de bodem van de Noordzee. Besturen en medewerkers van diakonale instellingen beklagen zich soms over de ongeïnteresseerdheid en onbereikbaarheid van parochianen. Misschien komt dat ook wel, doordat wij vergeten dat onze signalen door jaren van achterstand heen moeten, en onze boodschappen niet aankomen bij de antennes van degenen die wij graag willen bereiken. In grote, succesvolle ondernemingen bemoeit de hoogste baas zich persoonlijk met de beeldvorming rond het produkt. Diakonieën moeten niet zo in zichzelf opgesloten zijn met de werken van barmhartigheid, dat vergeten wordt de brede kring van mogelijk in die ontwikkelingen geïnteresseerden mee te nemen en zo de aansluiting veilig te stellen. Duidelijkheid over het concept van barmhartigheid, op een duidelijke manier gebracht, bevordert dat parochies weten wat zij van een diakonie kunnen verwachten, en beveiligd bestuur en medewerkers tegen een niet bereflecteerde aanpassing aan niet meegroeïende opvattingen.

II Wat is dan de barmhartigheid die de diakonie draagt.

1. Wat is barmhartigheid?

Soms breekt onverwacht de hemel open en is het of je engelen hoort zingen. Tussen alle bederf, alle oppervlakkigheid, alle sleur verschijnt er dan een heldere ster, licht dat oproept en weer wakker schudt. In het jaar 2003 lees ik het volgende:

Een franciscanes, zuster Edmundine keerde in 2001 terug van haar missie in Argentinië. Haar congregatie vroeg haar om overste te worden in Nederland. 37 Jaar lang deelde zij lief en leed met de mensen in Argentinië. Zij werkte in tal van ziekenhuizen. Vanaf 1987 ging zuster Edmundine aan de slag in een ziekenhuis met een afdeling voor lepra patiënten. Zij schrok van wat ze er aantrof: "Uit angst voor besmetting weigerden de verpleegsters de wonden van de patiënten te verzorgen. Daarom moesten de patiënten eikaars wonden verbinden. Dat zag er echt vreselijk uit: grote, open wonden die keer op keer geïnfecteerd raakten door slechte verzorging. Ik overwon mijn angst voor besmetting en verpleegde de patiënten zonder bescherming. Ik vond het belangrijk dat zij hun eigenwaarde zouden terug krijgen." "Ik vond het belangrijk dat zij hun eigenwaarde zouden terug krijgen." Dat was de dynamiek die haar 14 jaar lang stinkende mannen en vrouwen deed wassen, etterende wonden deed schoon

maken en verbinden, met hen deed lachen en TV kijken en deed bidden als een van hen lag te sterven. De zon schijnt, het is lente als je dit leest, belofte van een nieuw leven.

Dezer dagen is moeder Teresa opgenomen in de kring van zaligen, van mensen die tussen ons in een beetje omhoog getild worden, zodat we ze goed kunnen zien.

Ze was als jonge vrouw lid geworden van een religieuze congregatie. Haar familie, haar vader en moeder waren trots op haar. Ze werd lerares en vertrok naar India. Daar was zij vanuit een gemeenschap van zusters lerares op een school voor voortgezet onderwijs. Alles was keurig, alles was goed geregeld. Ze had haar eigen kamertje; eten, drinken, bidden, alles was voor elkaar. Ze was een goede zuster. Maar op straat, als ze boodschappen deed, collega's bezocht, zag ze het uitschot van de samenleving stervend op straat liggen: iedereen loopt er langs alsof ze niet bestaan; niemand die wat water geeft, niemand die hun hand vasthoudt. Teresa kon dit beeld niet meer kwijtraken. Ze verliet haar congregatie en begon opnieuw. Stervende mensen van de straat rapen en in veiligheid brengen zodat ze waardig konden sterven. Het laatste wat je voor een mens kunt doen: waardig laten sterven.

Dat alles roept bij mij het beeld op van de patroon van de armen, de verschoffelingen, uitgestotenen: il poverello, Franciscus uit Assisi. Opgegroeid als oudste zoon van een rijk koopmansgezin. Held van de feestvierende jeugd, belust om zo hoog mogelijke roem te veroveren: ridder worden. Hij sloot zich bij het leger van een adellijk heer aan om deel te nemen aan een oorlog in Zuid-Italië. Hij schafte zich de beste uitrusting aan die hij kon krijgen, zelfs kostbaarder dan die van zijn stadgenoot. In rijkdom kon hij weliswaar niet tegen hem op, maar hij was veel royaler in het uitgeven van geld dan hij.

"Toen hij zich dan met hart en ziel had ingezet om met zijn voorbereidingen naar wens klaar te komen en steeds hartstochtelijker begon te verlangen die tocht eindelijk te ondernemen, kwam op een nacht de Heer bij hem."

Hij keerde zich om, hij verliet het wereldje waarin hij leefde; hij werd een Penitent een boetvaardige, iemand die het nieuwe leven zoekt, een mens van de nieuwe beweging. Maar hoe moet dat dan? Hoe geef je dat vorm?

Franciscus begint zijn Testament met het vertellen van de oerervaring die zijn leven ondersteboven gooide. Datgene wat hem hoog in de bol gestegen was, verdween naar beneden en wat hij steeds van zich afgehouden had, kwam naar boven. Hij verliet het wereldje waarin hij tot dan toe geleefd had en werd een andere man getekend door barmhartigheid. Hij schrijft: "De Heer heeft mij, broeder Franciscus, aldus het begin gegeven van een leven in boetvaardigheid: toen ik in zonde leefde, vond ik het erg bitter melaatsen te zien. En de Heer zelf heeft mij tussen hen gebracht en ik heb hun barmhartigheid bewezen. En toen ik bij hen wegging was wat ik bitter vond voor mij omgeslagen in zoetheid naar ziel en lichaam; en toen ben ik een korte tijd zo gebleven en heb de wereld verlaten."

In de samenleving van vooruitgang en succes had de angst voor verval, zich toegespitst op de melaatse. Dat teken van de breekbaarheid moest weg uit de samenleving. Franciscus bekeerling bestond er in, dat hij zich omkeerde en er naar toe ging.

In Franciscus' tijd was melaatsheid een wijdverspreide plaag die iedereen bedreigde. Er waren in die tijd naar schatting negentienduizend melaatsenkolonies in Europa, in Frankrijk alleen al tweeduizend. Nederland heeft ongeveer vijftig leproserieën gekend, waarvan de oudste reeds in de zevende eeuw in Maastricht werd ingericht. Meer dan aids in onze dagen boezemde de ziekte diepe angst en afschuwen in. Men wist niet beter dan de zieken uit de samenleving te verwijderen en ze af te sluiten.

Franciscus zag nu, dat mensen daar zonder geld, zonder macht, zonder aanzien een gemeenschap vormden door de kern van hun bestaan; door zorg en respect voor elkaar.

Broederschap, zusterschap, solidariteit waarin een mens aan zichzelf terug gegeven wordt. Er zijn weinig woorden die in de geschriften van Franciscus zo vaak voorkomen als het woord "Barmhartigheid". In zijn brieven aan broeders, aan oversten, aan gelovigen in heel de wereld, in zijn lofzangen, in zijn Testament wordt met nadruk een barmhartig omgaan met mensen, met zondige mensen, met zwakke mensen, met eigengereide mensen aanbevolen.

2. De barmhartige God

En dat steeds onder verwijzing naar God, die Franciscus bij voorkeur "de Barmhartige" noemt. Zijn omgaan met anderen wordt die van een barmhartig mens die geen verweer heeft, die niets hoeft te verdedigen Zijn geloof wordt gedragen door zijn vertrouwen op de barmhartigheid van God. Bij het kruis van Damiano ontdekte hij, dat God zich niet openbaart als de almachtige, de alwijze, maar als de Barmhartige.

Strijdig met barmhartigheid, haar tegendeel, is het niet macht benaderen van mensen, op hen neer zien. In zijn brief aan de gelovigen schrijft hij: "Maar zij die de macht ontvangen hebben om over anderen een oordeel uit te spreken, moeten die rechtsmacht met barmhartigheid uitoefenen, zoals zijzelf van de Heer barmhartigheid willen verkrijgen. Want het oordeel zal zonder barmhartigheid zijn voor hen die geen barmhartigheid bewezen hebben. Laten wij liefhebben en vredelievend zijn en laten wij aalmoezen geven, want dit wast de zondesmetten van de ziel af. Want niemand staat boven een ander. Niemand mag doen alsof hij God over de ander kan zijn." Een stukje verderop in dezelfde brief staat dan ook: "Wij mogen nooit verlangen boven anderen te staan, maar wij moeten juist dienaars zijn en ondergeschikt aan ieder menselijk schepsel omwille van God. En op alle mannen en vrouwen die dit doen en erin volharden tot het einde toe, zal de Geest van de Heer rusten." Biddend voor het kruis van San Damiano ontdekte hij in Hem, die was als een melaatse, de openbaring van God die is zonder verweer God ziet.

Zelf melaats geworden veranderde hij steeds meer naar de uitgestoten, lijdende Jezus toe. Deze grondontdekking doordringt zijn leven en het leven van zijn broeders in heel concrete zaken. Wat leidt tot verleiding, tot geweld, tot verheffing, stoot hij af, wijst hij aan als "van de kwade".

Met onze verstarde begrippen waarmee wij God in onze nabijheid proberen te halen, is dit niet meer te volgen. Toch is het de dynamiek die elk handelen moet voortdragen, wil het christelijk genoemde kunnen worden. God is niet ergens boven ons, de hemel is niet ver weg, zij is midden tussen ons; waar liefde is en toewijding, ubi caritas et amor, daar is God, ibi Deus est. En nergens anders. Dat is geen nieuwlichterij, geen poging om al redenerend God weg te poetsen als ongepast in onze moderne gedachtenwereld. Het staat al heel duidelijk in de eerste brief van de apostel Joannes. "Geliefden, als God ons zo heeft liefgehad, moeten ook wij elkaar liefhebben. Nooit heeft iemand God gezien, maar als wij elkaar liefhebben, woont God in ons en is zijn liefde in ons volmaakt geworden. Dit is het bewijs dat wij met Hem verbonden blijven zoals Hij verbonden is met ons, dat Hij ons heeft laten delen in zijn geest." In barmhartigheid scheppen mensen een hemel tussen zich in, waar God zich thuis voelt. In ons omgaan met mensen is God aan de hand of anders is het satan. Wie dat niet gelooft, moet het vijf en twintigste hoofdstuk van Matteüs toch nog eens lezen. Aan het einde ervan staat in vers 40 dat de koning zegt: "Ik verzeker jullie, alwat jullie aan een van de geringste van mijn broeders hebt gedaan, dat heb je aan Mij gedaan." God komt aanwezig of Hij verdwijnt in wat wij met elkaar aandoen.

3. De brug waarlangs de hemel op aarde komt

Edmundine, Teresa, Franciscus gaven een antwoord op de noden die zij om zich heen zagen. En het eerste wat daarbij opvalt is, dat zij persoonlijk geraakt waren. Zij deden een

ontdekking die hun geest deed tuimelen. Zij waren ondersteboven van wat zij zagen. Zij ontdekten de broosheid van het bestaan. Alle drie kenden zij een beschermd leven; geld, institutie, een baan garandeerden veiligheid, zekerheid. En dan gaat voor hun voeten de afgrond open. Onloochenbaar is daar de kwetsbaarheid, de fragiliteit van het mensenbestaan, van alle gestaan. En zij antwoorden daarop met hun eigen bestaan.

De priester en de leviet uit de parabel van de barmhartige Samaritaan werden gedreven door een hoog ideaal, een hooggelegen reinheid die hen aan mensen voorbij deed gaan. De Samaritaan werd door medelijden bewogen. Hij zag die stakker aan en wijdde zich aan hem toe. Zijn tijd, zijn aandacht, zijn verbanddoos, zijn ezel, zijn geld was ter beschikking. Hij verzorgde hem. Hij was geduldig en zorgzaam. Hij was bewogen, hij werd solidair en nam zijn verantwoordelijkheid op zich. Hij redt het bestaan.

Alles wat bestaat kan vernietigd worden, gemaakt tot een niet. Dat kan gebeuren door woorden, dat kan gebeuren door daden. Het is steeds een aantasting van de scheppingswil van God. God heeft datgene wat bestaat gewild en Hij verlangt dat het tot volheid komt. Daarom. 'Al wie dus afgunstig is op zijn broeder om het goede dat de Heer in hem zegt en doet, begaat een zonde die met godslastering te maken heeft, omdat hij afgunstig is op de Allerhoogste zelf die al het goede zegt en doet.'

Zo staat het in de achtste Vermaning van Franciscus.

En in het elfde hoofdstuk van de regel van 1221 legt hij nog eens vast: "En alle broeders zullen valse beschuldigingen en woordenstrijd vermijden. Veeleer zullen zij er zich op toeleggen het stilzwijgen te bewaren, telkens wanneer God hun daartoe de genade geeft. En zij mogen evenmin onder elkaar of met anderen ruzie maken, maar zij zullen ervoor zorgen deemoedig te antwoorden: 'ik ben een onnutte dienaar.' En ze mogen niet kwaad worden, want wie kwaad wordt op zijn broeder, zal strafbaar zijn voor het gerecht; wie tot zijn broeder zegt: 'halve gare', zal strafbaar zijn voor de hoge raad; en wie zegt: 'stommeling', zal strafbaar zijn met het mur van de hel." In de verslagen van diakonieën zullen we dus nooit mogen lezen: 'afgewezen, het betreft hier een luie vent.'" En ook niet: "De familie is ons welbekend. Je kunt ze niet vertrouwen."

De mogelijkheid tot vernietiging die elke mens in zich heeft, wordt weggenomen door de liefde die mensen, dieren, planten, al wat bestaat, in hun bestaan bevestigt. Het geciteerde regelhoofdstuk gaat dan ook verder met: "En zij zullen elkaar liefhebben, zoals de Heer zegt: Dit is mijn gebod, dat gij elkaar liefhebt, zoals Ik u heb liefgehad.' En zij zullen de liefde die zij voor elkaar hebben, met daden tonen."

De erkenning van de kwetsbaarheid vraagt dat die liefde gepaard gaat met omzichtigheid, met voorzichtigheid die past bij de porseleinkast van de schepping. De veel vermelde achttiende Vermaning is het hoofdmotief in het lied van Franciscus' leven: "Gelukkig de mens die zijn naaste in al diens broosheid draagt, zoals hij door hem gedragen zou willen worden, als hij in eenzelfde toestand zou verkeren.

Het gaat hier niet - zoals het tussengevoegde kopje van de Nederlandse uitgave suggereert - om "Het medelijden met de naaste", maar om de daadwerkelijke erkenning dat alles uit aarde gemaakt is en geworden tot breekbaar aardewerk. Teresa, Edmundine, Franciscus hadden door afstand te doen van allerlei steun gevende voorrechten leren ervaren, hoezeer het bestaan, eenmaal bevrijd van status en standing, door en door wankelbaar blijkt. En hoe in die toestand de erkenning of beveiliging van de een door de ander neerkomt op de wederzijdse aanvaarding van ieders broosheid.

Aanvaarding van broosheid veronderstelt geduld. Zij vragen hun broeders en zusters om geduld met elkaar te hebben en geduld met allen die ze ontmoeten. Leg nietje eigen tempo, je

eigen wil, op aan een ander. "Zij die onder ziekte gebukt gaan en zij die zich voor hen vermoeid hebben, gij allen, draag dat in vrede, want deze lasten zullen u zeer verrijken." Geduld is de bloem van de bescheidenheid en nederigheid. Zij is ook een vorm van gelatenheid.

Vooruitgang wordt binnen onze samenleving in niet anders gemeten dan in geld. En geld kent geen solidariteit. Geld kent ook geen verleden. Oud geld heeft alleen waarde wanneer het wordt omgesmolten tot kapitaal dat in nieuwe projecten ingezet wordt. De traditie van het evangelie houdt de mens bij de les: *ubi caritas et amor ibi deus*; waar liefde is en toewijding daar is God. In het vijf en twintigste hoofdstuk van het Mattheüs evangelie wordt dat beeldend neergezet.

Dat besef is in onze samenleving aan het verdwijnen. Of beter gezegd: dat besef van waaruit talloze mensen bezig zijn wordt niet omhoog gehaald, zichtbaar gemaakt en ingebracht in het zoeken naar richtinggevende en samenbindende waarden en normen.

Terecht had Bisschop van Luyn kritiek op de manier waarop in de troonrede gesproken wordt over 'meedoen in de samenleving'. "Dat is uitsluitend een economisch meedoen". "Je moet werken, dat wil zeggen je moet geld, salaris verdienen; terwijl je in de samenleving op vele andere manieren kunt meedoen. Ook als die niet betaald worden en niet betaald kunnen worden. Neem vrijwilligerswerk, de mantelzorg, het onderwijs, het verenigingsleven, de sport. Jammer dat daar geen woord aan is gewijd."

Het werk, de toewijding, de zorg van honderdduizenden is de moeite van het vermelden niet meer waard. Maar ja, zitten aan het bed van een stervend mens brengt geen geld op, net zo min als jarenlang bezig zijn met de opvoeding van je kinderen. De aandacht is wel een heel stuk verschoven. Wij zijn het uit het zicht verloren. Wij zijn geboeid, dat wil zeggen, aan banden gelegd, door heel andere zaken dan onze voorouders.

II. Oog voor de tegenstroom.

1. Drie tegenmachten van barmhartigheid

In een eeuw tijd is onze samenleving onherkenbaar veranderd. Dat gebeurde niet door weldoordachte planning, door weloverwogen strategie, maar is het produkt van anonieme krachten, van gletscherachtige verschuivingen die zich rond ons en in ons afspeelden. Ik noem kort drie van de belangrijkste krachten om duidelijker te zien waarmee in onze tijd de macht van barmhartigheid te maken heeft gekregen.

Als eerste en wellicht belangrijkste is de explosieve groei van het medisch handelen te noemen. De ene verbetering groeide vanzelf naar een volgende, de kundigheid van de ene generatie medici, biologen, chemici, instrumentmakers, verpleegsters, ziekenhuisbestuurders, verzekeraars, werd verfijnd, vervolmaakt, door de volgende generatie. Het resultaat is o.a. dat mensen in de westerse wereld er in 2000 30 levensjaren bij kregen ten opzichte van hun voorouders in 1900. Alleen al deze verlenging van het leven verandert het zelfbewustzijn van mannen en vrouwen grondig. Van een man die zijn leven richt op het stichten van een gezin, de kost verdienen voor vrouw en kinderen, van een vrouw die als moeder opgaat in haar gezin, van man en vrouw die sparen voor een betere toekomst van de kinderen, is het leven nu gericht op de vrije tijd, zelfontplooiing, genieten van het leven. Na het werk, naast het werk, is er een overvloed aan mogelijkheden, een schijnbaar oeverloze ruimte aan vrije tijd. Moderne mensen gaan niet meer door het leven als reiziger met een bepaalde bestemming maar als toerist voor wie niets blijvende waarde heeft, maar alles leuk, interessant of niet interessant is.

In 2020 is een kwart van de bevolking boven de 65 jaar. De grenzen van het lichaam worden uitgetoet. De medische wereld wordt steeds meer uitgedaagd om te beantwoorden aan de

verlangens van 'cliënten'. Het jong zijn moet vastgehouden worden, de ouderdom vertraagd. Daaraan werken wij onbewust mee. Dat is de boodschap die uitstraalt van menige reclameboodschap, ook in Nestor.

Een tweede factor is de als vanzelfsprekend aanvaarde dominantie van het geld. Geld is de graadmeter voor alles wat er in een menselijke samenleving gebeurt. Door geld worden geheel verschillende zaken getalsmatig met elkaar in verband gebracht en tegenover elkaar afgewogen. Arbeidende mensen kunnen zo vergeleken worden met investeringen in produktiemiddelen. Zij verliezen hun eigen aard en worden teruggebracht tot een kostenfactor. Luisteren naar een eenzaam mens, de kamer versieren voor iemand die 80 jaar wordt, in de buurt blijven van een boerengezin dat het bedrijf moet sluiten, brengt geen geld op, kost ook geen geld, en heeft dus geen betekenis. Huishoudelijk werk brengt geen salaris op, verwekt dus geen premieafdracht, kent geen belastingopbrengst en wordt dus niet gekend. Uit het zicht raakt, dat er een groot emotioneel verschil is tussen het afstoten van een machine en het ontslaan van een medewerker, tussen de aandacht en zorg van de buurvrouw of de contact persoon van de parochie en de verpleegster van de thuiszorg. Door geld worden zaken, mensen, van hun eigenheid en betekenis ontdaan en teruggebracht tot hun ruilwaarde.

Een derde anonieme macht die onze samenleving radicaal veranderde is de onttovering van de wereld. Nu de mens zich heeft ontdekt als uitgangspunt, zijn er geen gebieden meer die hij niet mee mag betreden. Er is geen numineuse sfeer waaraan de mens niet mag raken. Integendeel alles wat de mens ontmoet, alles wat door de mens wordt gekend, is door die aanraking van zijn fascinatie beroofd. De mens ervaart zich niet meer als opgenomen in een overstijgend heelal, een kosmos, waarin hij leeft en zich beweegt volgens hem vooraf gegeven richtlijnen. Hij ervaart zich als oorspronkelijk. Het individu is bij zichzelf thuisgekomen, en ervaart zich als bron van initiatieven, als vertrekpunt van rechten en plichten. Hij is zelf zijn enig houvast. De moderne mens beleeft zich als levend in een chaotische wereld die bedwongen wordt door een strakke rationaliteit. Die kwetsbaarheid vraagt om efficiëntie en straffe beheersing, niet om werken van barmhartigheid.

2. De macht van barmhartigheid

Drie machten, medische almachtigheid, de macht van de markt, de macht van de rationaliteit, verleiden de machthebbers, degenen die echt de macht in handen hebben en degenen die als slippendrager zich koesteren in de glans van de macht, om te vergeten dat dit alles gedragen wordt door kwetsbare, in hun bestaan bedreigde wezens. Die worden over het hoofd gezien. Als Edmundine, Teresa, Franciscus met ons zouden leven, dan konden ook zij die machten niet ontkennen. Maar geschokt zouden zij opnieuw de mensen ontdekken die dreigen verloren te raken onder hun geweld, die uitgesloten zijn, die gekwetst en gewond zijn. Zij zouden alles achter zich laten, treden uit het wereldje van de machten en mensen omgeven met de mantel van barmhartige toewijding. Hun wapen tegen de heersende machten zou zijn de macht van barmhartigheid.

De hemel gaat dan weer open als hun ontdekking wordt herhaald in een brochure als "Christus zichtbaar maken" waar op de eerste bladzij staat:

Een parochie
Heeft als opdracht
Christus zichtbaar maken en zijn Evangelie te verkondigen

Met name in de Eucharistie

Wordt een parochie lichaam van Christus

Zij wordt voortdurend uitgenodigd
De dienende Christus present te stellen
In de wereld van vandaag
En in de maatschappij van alledag

In de naam van Christus
Moet zij
Opkomen voor de mens als beeld van God
En de waardigheid van iedere mens beschermen

Met de liefde van Christus moet zij
Metterdaad onrecht bestrijden
En meewerken
Aan een menswaardig bestaan voor iedereen
En aan een rechtvaardige samenleving

Als dat slaagt dan blijft barmhartigheid de mantel die zwakkeren beschermt, en kan de bisschop met een gerust hart althans deze teugels uit handen geven

Verdere uitwerking in:

H. van Munster: De mystiek van Franciscus, de macht van barmhartigheid; tweede druk 2003
(Haarlem Gottmer)

H. van Munster: Een mens te zijn op aarde; mijmeren over goed en kwaad; 2004 (Nijmegen
Valkhof Pers)

Franciscus van Assisi: De Geschriften; 2004 (Haarlem Gottmer)

Alle in de boekhandel te verkrijgen ofte bestellen bij:

Franciscaanse Beweging

Van der Does de Willeboissingel 11

5211 CA 's Hertogenbosch

tel. 073 - 613 13 40

e-mail info@franciscaansebeweging.nl